

Pedaqoji ustalıq və pedaqoji fəaliyyətin əsas elementləri

Yeganə Baxış qızı Əskərova

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin

Ümumi psixologiya kafedrasının müəllimi

E-mail: y.askerova@inbox. ru

Rəyçilər: psixol.ü.e.d., prof. R.İ. Əliyev,
psixol.ü.f.d., dos. Ç.Q. Verdiyeva

Açar sözlər: müəllim, məktəb, pedaqoji ustalıq, şagird, təhsil, uğur, təlim, bilik, fəaliyyət

Ключевые слова: учитель, школа, педагогическое мастерство, студент, образование, успех, обучение, знания, деятельность

Key words: teacher, school, pedagogical mastery, student, education, success, training, knowledge, activity

“Böyük yunan filosofu Platondan soruşurlar: «Sən atanı, yoxsa müəllimini çox istəyirsən?» O, «Müəllimimi», – deyər cavab verir. «Çünki atam məni göydən yerə endirdi, müəllimim isə yerdən göylərə qaldırdı»”(1, s.152).

Pedaqoji fəaliyyətin əsas simalarından biri olan müəllimlər gənc nəsillərin tərbiyə olunması kimi məsul işi yerinə yetirirlər. Pedaqoji ədəbiyyatda müəllimə bir çox təriflər verilmişdir. Müəllim – gənc nəsli və digər təhsil alanları sistemləşdirilmiş milli və ümumbəşəri dəyərlərlə məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil şəkildə silahlandıraraq, nəsillər arasında mənəvi əlaqə yaranan, xalq təsərrüfatının, elmin, mədəniyyət və incəsənətin sonrakı inkişafına güclü təkan verən pedaqoji təhsilli işçidir (şəxsdir).

Müəllimlik peşəsi yaranan vaxtdan müəllimin necə olması, onun hansı keyfiyyətlərə malik olması haqqında xeyli fikirlər, mülahizələr söylənmişdir. Pedaqoji fəaliyyət tələbatdan yaranır və tələbatların ödənilməsi ilə təşəkkül tapır. Pedaqoji fəaliyyət prosesində müəllim şəxsiyyəti formalaşır, zənginləşir və inkişaf edir. “Pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb və çoxcəhətli bir fəaliyyətdir. Qarşıda duran konkret vəzifələrdən (funksiyalardan) asılı olaraq pedaqoji fəaliyyətin müxtəlif növlərini fərqləndirirlər(öyrətmə, tərbiyə, təşkilatçılıq, təşviqatçılıq, özünütəhsil və s.). Pedaqoji fəaliyyətin həmin növləri ümumi struktura malikdir. Pedaqoji vəzifələrin həll edildiyini şərait pedaqoji şərait adlanır. Bu cür şərait 2 cür yarana bilər: 1) Qabaqcadan müəllim tərəfindən düşünülüb, planlaşdırılıb hazırlana bilər. (məs.problemlə dərslər); 2) gözlənilmədən, şagirdin davranışı ilə əlaqədar də yarana bilər. Bu zaman müəllim müəyyənlik şəraitində hərəkət etməli olur” (2).

Pedaqoji fəaliyyət böyük ictimai, sosial əhəmiyyət daşıdığı kimi, onunla sıx bağlı olan pedaqoji ustalıq da bu işə, vahid təlim-tərbiyə məqsədinə xidmət etdiyi üçün böyük sosial əhəmiyyət daşıyır. Pedaqoji ədəbiyyatda göstəriləni kimi, şəxsiyyət strukturunda pedaqoji ustalıq öz-özünü təşkil edən sistemdir. Bu sistemin yaranmasında müəllimin daxili insansevərliyi, humanizmi, onun cəmiyyətə, müstəqil dövlətimizə bağlılığı mühüm rol oynayır. Müəllim öz ölkəsinin bugünkü və gələcək perspektivlərini dərk edərək öz pedaqoji fəaliyyətini qurur. Bunları nəzərə alaraq pedaqoji ustalıqın 4 əsas elementdən ibarət olduğunu qeyd edirlər:

1. Müəllimin fəaliyyətinin humanist istiqamətliyi.”Humanistik psixologiyının əsas ideyası budur ki, insan anadangəlmə özünü təkmilləşdirməyə meyillidir, insanın mahiyyəti onu şəxsi

inkışafa, yaradıcılığa və sərbəstliyə tərəf daim hərəkətə gətirir” (3, s.23). L.V.Tolstoy bu barədə çox gözəl demişdir: “İşinə və şagirdlərinə məhəbbəti birləşdirməyi bacaran şəxs, əsil müəllimdir”. Müəllimin humanist istiqamətliliyi onun idealında, maraqlarında, dəyərlərində, fəal mövqeyindədir. Hər bir müəllim şəxsiyyətinin pedaqoji istiqamətliliyi rəngarəngdir. Onu təşkil edən dəyər istiqamətləri bunlardır:

a) Özünə qarşı – özünütəsdiq. Bu ona görə vacibdir ki, uşaqlar məndə bilikli, tələbkar, əsil bir müəllimi görsünlər; b) pedaqoji təsir vasitələrinə; c) məktəbliyə, uşaq kollektivinə; ç) pedaqoji fəaliyyətin məqsədlərinə – humanist strategiya, təsir vasitələrinin, fəaliyyətin obyektinin yaradıcı şəkildə dəyişdirilməsi. Müəllim üçün istiqamət növlərindən əsas məqsədə, humanist fəaliyyətə yönəldilmiş aparıcı istiqamət vacibdir. Müəllimin professional ustalığı onun gələcək qarşısında öz məsuliyyətini duymaq şərti ilə, şüurlu məqsədyönlülük və uşaqlara böyük məhəbbətin əlaqələndirilməsi ilə formalaşır. Humanist istiqamətlik ən yüksək bir vəzifə kimi usta müəllimin gündəlik fəaliyyətində həmişə onun konkret vəzifələrini müəyyən edir. Uşaqları dərinləndirən usta müəllim həmişə, hər şeyin düzünü onlara deməli, düzgün istiqamət verməli, çətin situasiyalardan çıxmaqla, düzgün yol seçməklə onlara yaxından kömək etməli, hər vaxt Vətənin, millətin gələcəyini düşünməlidir.

2. Müəllimin professional bilikləri. Bu pedaqoji ustalığın fundamental əsasıdır. Müəllimin bilikləri bir tərəfdən elmə, tədris etdiyi fənnə, digər tərəfdən isə onu öyrənən şagirdlərə doğru yönəldilmişdir. Bunun məzmununa müəllimin tədris etdiyi fənni, onun metodikasını, psixologiya və pedaqogikasını bilməsi daxildir. Pedaqoji peşə biliyinin özünəməxsusluğu onun kompleksliyində, ümumiləşdirilməsində, müəllimin şəxsi münasibətində xarakterizə olunur. (Məs. “Düşünürəm ki”, “Mənə belə gəlir ki”, “Məncə” və s.). Müəllimin ustalığı biliyin insanlaşdırılməsində, canlandırılmasında, onun sadəcə kitabdan verilməsində deyil, müəllimin dünyaya, həyata öz baxışları kimi təqdim edilməsindədir. Şagirdlər tərəfindən şəxsi mövqeyi kimi qavranılmasındadır. Peşə biliyinin əsasında müəllimin pedaqoji şüuru, onun pedaqoji fəaliyyətinin və davranışının əsasını təşkil edən prinsiplər, qaydalar formalaşır. Bunları da müəllim öz təcrübəsi əsasında əsasında qurur. Lakin onu dərk etmək, onun qanunauyğunluqlarını görmək isə yalnız elmi biliklərin köməyi ilə mümkündür.

3. Müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri. Bu pedaqoji ustalığın mayasıdır və onun əsasında təkmilləşir, inkışaf edir. Müəllimin ən başlıca qabiliyyəti onun bütün digər qabiliyyətlərini birləşdirən əsas obyektə, formalaşan şəxsiyyətə qarşı olan həssaslığıdır. Qalan qabiliyyətlər bunlardır: didaktik, akademik, konstruktivlik, qnostik-idraki.

4. Pedaqoji texnika. Bu pedaqoji fəaliyyətin quruluşunu ahəngdar edən bütün təsir vasitələrinin kompleksidir. Bu elementlər bir-biri ilə sıx bağlıdır və bir-birinə təsir göstərirlər.

Gələcək müəllimlərin hazırlanmasında onlarda pedaqoji ustalığın formalaşdırılması ən vacib məsələlərdən biridir. Pedaqoji ustalıq təlim-tərbiyə fəaliyyətinin bütün növlərini optimallaşdırmaq, onları şəxsiyyətin hərtərəfli inkışafına və təkmilləşməsinə yönəltmək, onun dünyagörüşünü, qabiliyyətlərini, ictimai fəaliyyətindəki tələbatlarını formalaşdırmağı yüksək professional səviyyədə bacarmaqdır. Ustalıq fəaliyyətdə təzahür edir. Pedaqoji ustalıq təlim-tərbiyə fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin – müəllim və tərbiyəçilərin professional ustalığıdır. O, pedaqoji fəaliyyətin yüksək səviyyəsi və ya ən uca və daim təkmilləşən təlim-tərbiyə sənətidir. Metodiki ustalığın elmi biliklər, bacarıqlar, vərdislər və müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinin sintezidir. Bu işin əsas mahiyyəti müəllimin şəxsiyyətində, onun mövqeyində, fəaliyyətini yüksək professional səviyyədə idarə etmək qabiliyyətindədir. Bundan ötrü isə müəllim pedaqoji fəaliyyətdən baş çıxarmalı, onun məqsədini, vasitələrini, obyektini, subyektini yaxşı bilməlidir, bu işə yaradıcı yanaşmalı, uşağın maraqlarını nəzər almalıdır. “Vaxtilə V.A.Suxom-

linski yazırdı: “Yer üzündə insan şəxsiyyətindən mürəkkəb və ziddiyətli heç nə yoxdur. Onun hərtərəfli inkişafı, mənəvi kamilliyi tərbiyənin məqsədidir.” (4, s.155). Müəllimin işinin məqsədi cəmiyyət tərəfindən müəyyənləşdirilir. Çünki, müəllim öz əməyinin son nəticələrini seçməkdə azad deyil, onun hərəkətləri məktəbli şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına doğru yönəlməlidir. Lakin məqsəddən doğan konkret vəzifələri pedaqoji şəraitlə əlaqələndirməkdə müəllim özü işini qurmağı bacarmalıdır.

Müəllimin əməyi öz hörmət və peşəsinə görə, məsuliyyət və mürəkkəbliyinə görə bütün peşələrdən fərqlənir. Müəllimin əməyi çoxcəhətlidir. Müəllim, şagirdlə işləyərkən, həm təbiət hadisələrindən, həm texnikadan, həm də bədii obraz, işarə sistemlərindən istifadə edir. Deməli, müəllim sənəti insanın fiziki, intellektual-emosional inkişafına, mənəvi keyfiyyətlərinə, ümumiyyətlə şəxsiyyətinin bütün sahələrinə müəyyən tələblərlə yanaşır. Hər şeydən əvvəl yüksək iş qabiliyyəti, gərgin əmək tələb edən bu sənət müəllimin tam sağlamlığını əsəb sisteminin sakitliyini tələb edir. Müəllim əməyinin başlıca xüsusiyyətlərindən biri onun obyektidir. Müəllimin obyektini uşaqdır. Müəllim əməyinin məhsulu isə başqa adamın davranışında, biliyində, əxlaqında, bacarıq və vərdişində maddiləşir. Müəllimin obyektini olan uşaq eyni zamanda subyektidir. Çünki uşaqlar da müəllimə təsir edirlər, onun işini təhlil edir və qiymətləndirirlər. Müəllim əməyinin xüsusiyyəti eyni zamanda vaxt və məkanla bağlıdır: Saatla tənzim olunan vaxt və tənzim olunmayan vaxt. Müəllimin sinifdəki fəaliyyəti saatla tənzim olunur, sinifdənənar işləri, dərsləndənənar fəaliyyəti isə vaxtla tənzim olunmur. Müəllimin səmərəli fəaliyyəti üçün başlıca amillərdən biri onun ixtisasa uyğun və ümumi biliklər sisteminə yiyələnməsidir. Bura ixtisas biliyi ilə bərabər pedaqoji, psixoloji, fəlsəfi, metodiki biliklər daxildir. Fəaliyyət prosesində həmin biliklər vəhdətdə bir-birilə əlaqəli şəkildə istifadə olunur. Bununla bərabər müəllimin sənəti yüksək şüurluluq, əxlaqi saflıq, ümumi mədəniyyət, intellektual səviyyə tələb edir.

Müəllimin fəaliyyəti başqasının fəaliyyətini idarəetmə mahiyyəti, bir növ şagirdin fəaliyyətinə uyğunlaşdırmaq xarakteri daşıyır. Orada həm müəllimin, həm də uşağın istəyi öz ifadəsini tapmalıdır, hər iki istək üst-üstə düşməlidir. ”Tərbiyə prosesində nəzərə alınması zəruri olan cəhətlərdən biri də həmin prosesin tərbiyə olunanın fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsindən ibarətdir. Hər bir yaş dövründə o dövr üçün əsas olan fəaliyyət növünə istinad etməklə həmin fəaliyyət prosesində müvafiq tərbiyəvi iş aparmaq mümkündür ”(5, s.529). Məhz bu zaman əməkdaşlıq pedaqogikası özünə yol tapır. Sonra pedaqoji fəaliyyətin mürəkkəbliyi onun şagirdin gələcəyinə inamın obyektivləşməsində, ifadəsində özünü göstərir. Tərbiyənin əsas vasitələri əmək, ünsiyyət, oyun və təlimdir. Uşaqlar bu fəaliyyət növlərində müntəzəm iştirak edirlər.

Pedaqoji əməyin obyektini təkrarolunmaz fərdi keyfiyyətləri, baş verən hadisələrə şəxsi münasibəti və dərkətmə olan fəal varlıqlar – canlı insandır. O daima dəyişir, inkişaf edir, özünə yaradıcı münasibət, axtarış tələb edir. O, pedaqoji prosesin fəal iştirakçısıdır. Müəllimlərlə yanaşı, ona əhatə olunduğu həyat da, çox vaxt kortəbii şəkildə, çoxplanlı və müxtəlif istiqamətlərdə təsirlər edir. Ona görə də pedaqoji əmək uşağa olunan bütün təsirlərin düzəlişlərlə verilməsini, lazım gələrsə, tərbiyə ilə yanaşı yenidəntərbiyə və özünütərbiyədən də istifadə edilməsini nəzərdə tutur.

Pedaqoji fəaliyyətin subyektini isə tərbiyə edilənə təsir göstərən müəllim, valideynlər və kollektivdir. Ən əsas təsir aləti isə müəllimin şəxsiyyəti, onun bilik və bacarıqlarıdır. Əgər şagirdlər müəllimin şəxsiyyətini qəbul etmirlərsə, onun biliklərinə, hərəkətlərinə tənqidi yanaşacaq, təsirinə qarşı çıxacaqlar. Şagirdə bir şəxsiyyət kimi yalnız düzgün əxlaqi təsir göstərən şəxs əsil tərbiyəçi ola bilər. Bu isə pedaqoqun mütəmadi olaraq özünütəkmilləşdirməsi şərti

ilə mümkündür.

Məqalənin aktuallığı. Müəllimin professional bilikləri onun pedaqoji ustalığının əsasıdır. Pedaqoji prosedə qarşıya qoyulan təlim məqsədlərinin (tərbiyəedici, təhsilləndirici və inkişafetdirici) reallaşdırılmasında yaranan maraqların (hər iki tərəfin) üst-üstə düşməsi vacib amillərdəndir. Yəni əməkdaşlıq pedaqogikasıdan bacarıqla istifadə olunmalıdır. Onun biliklərinin məzmununa tədris etdiyi fənni, metodikanı, psixologiya və pedaqogikanı aid etmək olar. Təlim fəaliyyətinin quruluşunu ahəngdar edən bütün təsir vasitələrinin kompleksini pedaqoji texnika təşkil edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Pedaqoji ustalığı müəllimin özünəməxsus qabiliyyətləri ilə bağlıdır. Müəllimin ən başlıca qabiliyyəti onun bütün digər qabiliyyətlərini birləşdirən əsas obyektə, formalaşan şəxsiyyətə (şagird) qarşı olan həssaslığıdır. Bizə məlum olan didaktik, akademik, konfruktivlik, qostik-idraki qabiliyyətlərin hər birinin həssaslıqla əlaqəsi vardır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə göstərilən məsələlər təlimin səmərəsini artırılması, təsir vasitələrinə daxil olan elementlərin bir-biri ilə sıx əlaqələndirilməsi və onun keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün mühüm amil kimi istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. İbrahimov F.N, Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Dərslik Bakı, "Mütərcim, 2012 .
2. <https://antifenu.wordpress.com>
3. Qədirova R.Q, Məmmədli İ.M. Ünsiyyət psixologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı, "Ecoprint", 2016.
4. Əliyev R.İ. Tərbiyə psixologiyası. Bakı, "Nurlan", 2006.
5. Psixologiya. (S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyevin elmi redaktorluğu ilə). Bakı, "Nurlan", 2007.

Е.Б. Аскерова

Основные элементы педагогической компетентности и педагогической деятельности

Резюме

В статье говорится об профессии учителя, о самых тонкостях того, чтобы стать хорошим учителем. Утверждается, что те, кто преуспевает в педагогической профессии, терпят только боль, трудности, бессонные ночи, и любят свою профессию. В статье также упоминается роль учителя в создании современной школы с высоким профессионализмом, глубокими знаниями и широким кругозором, необходимым для учителей.